

The Concealed Candle

Pesach 5774

OR L'ARBAAH ASAR

CHAPTER ONE

PESACHIM

2a'

Chapter One

Misfnaf The tractate begins with the first mitzvah associated with the Passover festival – the search for chametz:

אור לארבעה עשר – The night of the fourteenth of Nissan^[1] – we search for the chametz by the light of a candle,^[2] – Any place into which chametz is not usually brought does not require searching.^[3] – Then in what instance did [the Sages] say below: שתי שורות במרתף – Two rows of a wine cellar must be searched? I.e. since no search is needed in a place

190 ♦ PESACH

2

Festival of Life
(R. Zev Leff)

FREEDING YOURSELF FROM "MITZRAYIM"

We are exhorted that in every generation each individual is required to view himself as if he personally left Mitzrayim – not necessarily Eretz Mitzrayim, but Mitzrayim. One need not identify with having been in the locality of Egypt and building store cities for Pharaoh, but rather with being steeped in one's own Mitzrayim, one's

own personal confinement and constriction, by one's own yetzer hara. The source verse makes no mention of Eretz Mitzrayim, the land of Egypt, but rather it says, "Because of this Hashem did for me when I left Mitzrayim."

The *sifrei Kabbalah* relate that from thirty days before Pesach, every night Hashem progressively provides each Jewish soul with the potential to redeem itself from the bonds of its personal slavery to the yetzer hara. This redemption culminates on the night of the Seder. Hence, as one fulfills the Seder and its various mitzvos, he must contemplate his personal, spiritual enslavement and his emancipation. This is a very personal and individualized meditation, as reflected by the phrase "One must consider himself as if he went out of Egypt" – not as if he was one of those who went out of Egypt, but rather as if he was the only one who went out, referring to his own very personal Mitzrayim.

3 In truth, the reckoning of the 430 years is not from the time the Jews settled in Egypt. It is counted either from the birth of Yitzchak or from the *bris bein habesarim*, the covenant G-d made with Avraham. If so how are we to understand the verse as the Torah actually records it? We know that Bnei Yisrael were not in Egypt for 430 years, so how could it say that they "dwelled in Mitzrayim 430 years"?

Perhaps we can differentiate between Mitzrayim and Eretz Mitzrayim. Eretz Mitzrayim is the geographic place. Mitzrayim is a state of being. The word *mitzrayim* connotes "narrowness," when one is constricted, confined, and limited, enslaved by his passions, desires, and misconceptions and cannot actualize what his *neshamah* really wants him to do, that which is truly best for him both in this world and the next. From the time of Yitzchak Avinu's birth, we were strangers in a land not yet ours and we were constricted. This impeded the full expression of the Jewish soul, confining and constricting it to a state of ever-increasing Mitzrayim. It is only for a portion of

4

this time, however, that we were actually in the geographic location called Eretz Mitzrayim, which physically epitomized this constriction and confinement through slavery and affliction. So we were in fact in Mitzrayim 430 years, although not in Eretz Mitzrayim, the land of Egypt. At the culmination of those 430 years, we left the land of Mitzrayim, where we had been enslaved for 210 years.

In this light, Eretz Yisrael is called "eretz tovah u'rechavah—a good and spacious land" (*Shemos* 3:8). The opposite of Mitzrayim. It is a land that permits us to develop and expand, to break out of the constrictions and confinements of the yetzer hara. It gives us the potential to realize the totality of the true desires of our *neshamah*—as individuals and as a people.

5

מגלות לגאולה • פעמי מועד
ר"ח

194

קרבה אל נפשי גאולה

בכל עת ובכל שעה חייב אדם לחדר ולחדש בקרבו את הכמיהה והציפיה לגאולה.

ה"חידושי הרי"ם" היה אומר משמו של הרבי הזקן מקאצק זצ"ל כי כל יהודי חייב להתעמק ולהתייגע במשמעות פרשיות היציאה ממצרים.

ביסוד דברים אלו מושתתת ההכרה כי יציאת מצרים למרות שהיתה מאורע חד-פעמי גדול ונשגב, מכל מקום בזעיר אנפין היא חוזרת על עצמה אצל כל פרט מישראל.

גלות ישראל במצרים לא הסתכמה בשעבוד כלפי פרעה ועמו, אלא גם

ובעיקר בגלות הנפש, ששבויות היו בטומאת מצרים. השעבוד הגופני למצרים היה שלוב וכרוך בעבודת רוחנית, ויציאת מצרים אף היא היתה כפולה: גאולת הנפש והגוף כאחת. מתכונת זו שנודעה לראשונה במצרים,

שרירה וקיימת בכל העתים, בחיי הפרט ובחיי הכלל. מכך מתבאר שעבודת האדם מישראל להיקון נפשו, מהווה תרומה לקירוב גאולת האומה.

עיקרון זה נמטר משמו של הבעש"ט זיע"א, כפי שכותב תלמידו הגדול המגיד מפולנאה, בספרו "תולדות יעקב יוסף" (פרשת שמיי):

ענו גלות מצרים וגאולת מצרים, כמו שהיה בדרך כללות אומה הישראלית. כך יש בפרטות אדם אחד, כמו ששמעתי בפירוש הפסוק (תהלים טט, יט): "קרבה אל נפשי גאולה", כי קודם שיתפלל על גאולה כללית צריך להתפלל על גאולה פרטית לנפשו.

כיוצא בכך כתב גם בספרו "בן פורת יוסף" (פרשת ויחי), בהוסיפו שהגאולה הכללית של העם תצמח בתוצאה מהגאולה הפרטית של הנפשות:

ידע שני מיני גלות: אחר - גלות החומר והגוף אצל האומות, ב' - גלות הצורה והנשמה אצל יצר הרע, שהוא המוצר והשונא הגדול של האדם... ושני מיני גלויות הנ"ל זה נמשך מזה, וכאשר "קרבה אל נפשי גאלה", שהוא גאולת הנפש והנשמה מוצר הרע, אז מיד הוא גאולה כוללת החומר והגוף משעבוד וגלות האומות...

קו עקרוני זה נקוט גם בידי ה"שפת אמת", ועל פיו הוא גם מצביע על שורש הגאולה. כך כתב בין השאר (שמות, תרס"ד):

דהנה עיקר הגלות הוא שהנשמה נאסר בגוף, ויקול דודי דופק" הוא כח הנשמה שבנפשות בני ישראל, שמעורר האדם לפתוח כחודה של מחט בגופו, שתוכל הנשמה להאיר באדם. וזה שנאמר: "וימררו את חויהם... בחומר ובלבנים", מה שהנמש שהוא החיות שבאדם, הוא מוטred כל היום בהבלי העולם, ומצד זה נמשך הגלות בפועל ממש. כי באמת בני ישראל הם נשמת כל הברואים, ומן הדין

הבה נעיין בפרט אחד שיצא מן הכלל ללמד. התורה מבארת כי שרשרת המאורעות שהובילו לגאולה החלו עם מות מלך מצרים, כאשר בני ישראל נאנחנו מן העבודה ויועקו, ותעל שועתם אל האלוקים. לדברי ה"שפת אמת" היה בזעקה זו הרבה יותר מהבעת צער על קושי השעבוד. אנחה זו ציינה את המהפך הנפשי שחל בעם, שהחל לחוש במעמקי נפשו שיותר משיש להצטער על עבודת הפרך הגופנית, יש להאנח על שעבוד הנפשות. ואכן משעה זו עלתה זעקתם אל האלוקים ונפתח הפתח לגאולה.

אלו דברי ה"שפת אמת" (וארא, תרמ"א):

כי גלות מצרים לא היה במקרה, והיה כולל בכל חלקי בני ישראל; בנפש, רוח ונשמה... ובאמת כן התחלת הגאולה, שמקודם מתהפך הגלות של הגוף לגלות של הנפשות עד שזוכין לגאולה.

ומכאן מלמדנו ה"שפת אמת" בנין אב לאתחלתא דגאולה מעול כל הגלויות בכל העתים:

בשזוכין להשעבוד משע בגלות, ולהתאונן על צער הנפש עד ששוכחין מצער הגוף הוא התחלת הגאולה.

טיב שיחות ההגדה רצג

אכן כבר האריכו הספרים הק' לבאר, ששיעבוד מצרים מורה על שיעבוד כל אחד מישראל בכבלי היצר הרע, ובהתאם לכך גם גאולת מצרים מורה על הגאולה הפרטית הזו. וידוע מה שאמרו חז"ל (קידושין ל ב): יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו. היינו, שבכל יום מנסה היצר דרכים חדשות ומשונות איך וכיצד להתגבר על האדם ולא לתת לו מנוח בעבודת הקודש, עד שילכד ברשתו אשר טמן.

ובוודאי שאדם המתגבר על יצרו, אין זה מכוחו הפרטי, אלא משום שאלקי אברהם היה בעזרו להצילו מרדת שחת,

וכמו שאמרו חז"ל (שם): אלמלא הקב"ה עזרו אין יכול לו. ואכן, כשזוכים לנצחו הוא נס גדול כמו יציאת מצרים.

וכאשר נוסף תנדייק, נבחין כי לא רק באופן כללי יש שייכות בין שעבוד וגאולת מצרים למלחמת היצר, אלא שהם דומים מאד בכל פרט ופרט. וכמו שביציאת מצרים לא היה אפשר להיגאל בשום אופן עד שהקב"ה בעצמו גאל אותנו, לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח (כמו שאומרים בהגדה), כן ממש במלחמת היצר, אי אפשר בשום אופן להיגאל ולהחלץ מידי לבד, עד שהשי"ת גואל את האדם מזרועות היצר.

ידיעה והכרה כי הכל מאת ה'

קשר נוסף בין הגאולה הכללית דשם לענין הגאולה הפרטית אליה מצפה כל אחד, הוא ענין הידיעה וההכרה בכורא כל עולמים,

כי הכל בא מאתו בין טוב ובין להיפך. ומצינו שבמצרים נתחלק הרבר לשני אופנים: א) ידיעת ישראל - היינו שישראל ידעו ויכירו מי הביא להם את הרווחה, וכדכתיב (שם ו, ז): וידעתם כי אני ה' אליקים המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. ב) ידיעת מצרים - היינו שהמצריים יכירו כי השי"ת הוא הכורא והמנהיג את העולם, ועל פיו כביכול ישק כל דבר, וכלשון הכתוב (שמות ז, ה): וידעו מצרים כי אני ה'.

וכן הוא בגלות הפרטית, צריך כל אדם החפץ להנצל מצרפני היצר, להכיר שכל עניניו באים לו מהשי"ת, וישעבר עצמו אליו באמת ובתמים לשמור חוקיו ומצוותיו, וזהו בדומה לידיעת ישראל. וגם אנו מייחלים ומצפים ליום בו גם השטן יכיר וידע כי 'אני ה', ויבטל עצמו לגמרי אל השי"ת, וכזה יהיה התיקון השלם ויזרח אור גאולה אמיתית, ועל דרך שאמרו חז"ל (סוכה נב, א) שלעתיד לבוא ישחוט הקב"ה למלאך המות.

יט

פרטי הגלות והגאולה שבמצרים

ובהתבוננות עמוקה יותר, נמצא קשר הדוק ביותר בין הגלות וגאולה שהיתה במצרים על כל פרטיה, לבין הגלות והגאולה הפרטית של כל אחד ואחד מכבלי היצר.

דהנה במצרים היתה גלות קשה שהיתה מלווה בצרות אימות לבני ישראל, עד שנכנע לבם של ישראל מקושי השעבוד וצעקו להשי"ת בכל לבבם, אחרי שהבינו כי כל זה אינו במקרה אלא יד ההשגחה העליונה מובילה את כל הענין הזה. ואמנם זמן רב של שעבוד קשה עבר עליהם, עד שהשיגו השגה גדולה זו.

ולא עוד, אלא שגם אחר שהשיגו בני ישראל את ההשגה הנעלית, כי מאת ה' היתה כל זאת, הוצרך הקב"ה להפליא עשר מכותיו בפרעה וכל עמו, כדי שגם הוא יסוג מן המחשבה השלילית בה צעד לאורך כל התקופה, כי הוא המנהיג הגדול וכל הכח עומד לעזרתו, עד שאפילו עשה עצמו לאלוה כמו שאמרו חז"ל במדרש (שמו"ר פרשה ת, א), ומכאן לקח לעצמו את הכח לשלוט בבני ישראל בצורה אכזרית ביותר. ומעתה, כאשר ראה את ידו הגדולה של השי"ת, קלט כי אפסו כוחותיו אל מול הקב"ה שהוא הכורא היחיד, והוא עשה ועושה לכל המעשים.

י

הזיכור בכור הברזל במצרים

והענין בכל זה הוא, כי נתן הקב"ה כח ביד פרעה לשלוט ביד חזקה בבני ישראל, כדי לזכך את העם הנבחר בכור הברזל, אך מיד כשתם הזיכור ולא היה בו עוד שום צורך, היה

מוכרח להפסק השעבוד, ולשם כך אכן היו זקוקים להפליא עשר מכות בפרעה, כדי שיבין שאת הממשלה ניהל על פי רצונו ית"ש, וכאשר עלה במחשבתו ית' לקחת מאתו את ממשלתו ושליטתו באומה זרה, מיד הוציא את העם מתחת יד מצרים ביד חזקה ובורע נטירה, עד שנפלה על פרעה אימתה ופחדו והתחנן על נפשו, וביקש להעתיר בעדו.

וכך הם הדברים באופן פרטי אצל כל אחד ואחד, שמתחילה עובר כל אחד זיכור בכור הכרז, כאשר אין יום שדומה למשנהו, בנסיונות קשים או עגמת נפש ח"ו וכיוצא בהנה, ובלבו מטכס האדם רעיונות רבים, כיצד ידלג על הקשיים הללו המעיקים עליו, ושש * ושמה כאשר עולה רעיון על דל מחשבתו, מבלי להתבונן מעט כי כל צצרות והקשיים המקיפים אותו באו במכוון מלמעלה כדי לזכנן ולהכינו אל הטוב הצפון.

וכיון שאינו מתבונן, אינו משיג ומכיר שאכן הכל בא מאתו ית"ש, וממילא באים עליו חדשים לבקרים נסיונות וקשיים כלי סוף ותכלית. ורק כאשר הגיע לקצה גבול יכולת סבלו, מתחיל להכיר כי אין בידו להושיע לעצמו, ומשיג בהבנה ברורה כי הכל נעשה בחשבון * מודקק מלמעלה, וכי הבורא ית"ש הוא שהביא עליו את כל הקשיים שהתמודד בהם, כדי שישא אליו כפים בתפלה ובתחנונים להושיעו מידי הקמים עליו בגשמיות וברוחניות, כמו שעשו בני ישראל במצרים וכמוזכר במקראות שם לשונות של צעקה ועתירה. ואכן, זו תכלית כל הנסיונות ששולחים לאדם, כדי שיכיר שהכל מאתו ואין עוד מלבדו.

מעשה נתקרבנו מעט אל סודן של דברים, למה יש מצוה להרבות בסיפור יציאת מצרים, כי מוטל עלינו חוב קדוש לספר כל הניסים שעשה השי"ת לנו בכל פרט ופרט, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, כיון שככל פרטי הסיפור יתעורר ויתן אל לבו, כיצד להתנהג עם פרעה הפרטי שלו שהוא היצר המסית לרע, ויראה ויחבונן איך השי"ת מציל אותו מידו בדרך נס, כי אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (קידושין ל, ב), כאמור.

אם נראה... וידע אלוקים

וירא אלוקים... וידע אלוקים

אפשר שכלפי חוץ לא נראה בעם כל סימן של מהפך רוחני, ואפשר שעין שטחית ראתה לפנייה רק עם הנאנק ונאנח מן הלחץ הבלתי יתואר, אולם הקב"ה, הבוחן לבבות, ידע שבמעמקי הנפשות המצב השתנה. על הפסוק (שמות ב, כה): "וירא אלוקים את בני ישראל וידע אלוקים", כתב בתרגום יונתן בן עוזיאל כי הקב"ה ראה את צער השעבוד של ישראל ונגלה לפניו שבסתר עשו תשובה, למרות שאיש לא ידע בחבירו * שעשה כן.

ביתר הרחבה התפרשו הדברים במדרש (שמות רבה א, לו):

"וירא אלוקים" - שעשו תשובה הבינונים, וגם הרשעים דהרו לעשות תשובה... * "וידע אלוקים" - שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו. וזה מכוון את לבו, וזה מכוון את לבו ועושה תשובה.

אולם ה"שפת אמת" (שמות, תרי"ג) העמיק לדיוק בדברי המדרש הללו. הן ניחא, כיון שתשובתם היתה בסתר אף אחד לא ידע מתשובת רעהו, אולם מה טעם נכתב בתורה "וידע אלוקים", משמע שרק הקב"ה הוא שהכיר בכך, והלוא השב בתשובה עצמו ידע את המתרחש עימו, ואם כן, לפחות לו עצמו היה סוד זה גלוי?

אכן, הוא משיב, מכאן משמע שבני הדור ההוא עצמם לא הכירו במחשבה זו שהתקרמה במעמקי לבותיהם. היו מחשבות שעדיין לא באו לכלל גילוי אפילו לאדם עצמו, ורק הקב"ה הוא שידע נאמנה כי הרהורי תשובה החלו לחלחל בכל העם, ואפילו בשכבות החלשות ביותר, וזהו גם הסיבה שמשעה תמה מה זכות יש ביד ישראל להיגאל. אילו היה משה רבינו מוצא נצנוץ של תשובה בישראל, לבטח לא היה משמיע ביטוי שפקפק בזכותם של ישראל להיושע. על כרחך שאפילו מעינו הבוחנת של מי שתמיד חיפש להפך בזכויותיהם של ישראל נעלמה מחשבה דקה זו, ורק הקב"ה הוא שהכיר בה, ובכוחה הוא זירז את גאולתם.

כי החושך יכסה ארץ, לכן אף שהיו ליבות בני ישראל טובים, לא היו יכולים לברר אצלם פנימיות, לכן לא הכיר משה רבינו ע"ה את מעמדו. לכן נתן הבורא יתברך רמז וסימן: "בהוציאך וכו'" כלומר שתראה שמיד שיוצאו מתחת יד מצרים יתברר טוב ליבם, וכרגע יתהפכו מוזמר ולבנים להיות מוכן לקבלת התורה, והוא עדות נמלא על עומק ליבם של בני ישראל לטוב.

מקור לעידוד

כאמור, פרשת יציאת מצרים מלמדת כי המפתח לגאולה מצוי בגאולת הנפש, ויציאת מצרים עצמה כבר הכינה לנו את הדרך לגאולה זו.

בכך מסביר ה"שפת אמת" את לשון הנבואה (מלכה ו, טו): "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". הנביא מתבטא כאילו יציאת מצרים התבצעה במשך ימים, והרי באמת זו היתה ביום אחד ובשעה קלה?

* מסביר ה"שפת אמת" (שם, תרי"ב, בדי"ה כל) כי "יום" משמעותו הארה, ואם כן "ימי" צאתנו מארץ מצרים, משמע האורות שביציאת מצרים. כאשר

כל האורות שהיו בכח באותה יציאה יבואו לידי גילוי, תבוא הגאולה השלימה.

* מיציאת מצרים ניתן גם להפיק עידוד והתחזקות לכל נשקע במצולות היאוש לנוכח כל המשברים הסובבים אותנו.

* גם בידענו את מיעוט ערכנו ברוחניות אין לנו לומר נואש. הן כבר היו דברים מעולם במצרים, שישראל בעצמם לא עמדו על הטוב שצפון היה בליבותיהם, ואם כן גם לנו יש תקווה. ברצות ה' תיגלה הנקודה היהודית הפנימית שבנו ואורה יפציע על כל מעשינו (עין "שפת אמת" לפסח תרי"ב בסוף). חיוזק רב נוכל לשאוב גם מן הדברים הנשגבים שכתב ה"שפת אמת" (שם, בדי"ה בשיר השירים). הוא מצטט את מה שנאמר על יציאת מצרים שהיו מישראל שלא סברו להיגאל, בידועם כי נגזר על ישראל להיות ארבע מאות שנה בגלות, ומשך זמן זה עדיין לא הגיעו לקיצו. אלא שהקב"ה חישב את הקץ, וביודעו שישראל אינם מסוגלים להישאר במצרים תקופה ארוכה כזו, הכביר עליהם את עול השעבוד, וכך בפרק זמן קצר יותר, קושי השעבוד האיכותי השלים את אורך הזמן הכמותי.

ומכאן הלך המעורר כי אצלנו לבטח יקרה התהליך בהיפוך, ואורך הגלות ימטע מקשיי חבלי משיח:

כמו כן עתה שנתמשך הגלות בעוונותינו הרבים זמן זמנים טובא, הוא בודאי לטובתנו להקל חבלי משיח.

על גלות מצרים דרשו חז"ל את הפסוק: "מדלג על ההרים", ואם כן המשכו של הפסוק: "מקפץ על הגבעות", לבטח רומז על גלותנו אנו, שבוה תקויים ההשוואה לימי צאתנו ממצרים. מסביר ה"שפת אמת":

וידוע מדברי המפרשים כי קפיצה יותר מדילוג: דילוג ברגל אחת, קפיצה בשתי רגלים... ויתקיים לנו במהרה "מקפץ על הגבעות".

עלינו ללמוד מיציאת מצרים, לשפר מעשינו ולצפות לגאולה, ועל ידי כך זו אכן תופיע ותיגלה במהרה.

נאמנים הדברים שכתב ה"שפת אמת" (וארא, תרל"ד):

ועיקר גלות מצרים שאין השכל והדעת של האדם מתפשט בכל מעשיו... כי היו צועקים מעבודה קשה בפועל, ואחר כך... גבר אצלם צער זה שעל ידי שעבוד * מצרים אינו יכולין להתקרב להשי"ת לקבל עול מלכותו וראגו על זאת, והיה זה הכנה לגאולה, והוא ללמוד גם לנו על זה שמצפון לגאולה כדי להיות עבדי ה' שיוחל שמו עלינו, על ידי זה נוכח לגאולה במהרה בימינו, אמן.

שעבוד לשמים

קיימת טעות מושרשת בהבנת המושג "כן חורין". ויתכן שטעות זו מונעת מלהגיע לאמיתות המעלה של כן חורין. מדברים על שעבוד

מצרים, על כל צורותיה: שעבוד לגשמיות, שעבוד תחת עול הגוף, תחת עול היצר כפי שפירש הרמב"ם. ואת היציאה משעבוד מכנים שעבוד "לבו לשמים". לכאורה אין כאן, מעבר של "משעבוד - לחרות", אלא "משעבוד - לשעבוד", המחלף של הרי לשמים, - הוא גם ענין של שעבוד.

החפץ חיים היה מתפלא על אלה שאינם שומרי תורה, הקוראים לעצמם "חפשיים". באמרו: "חפשיים? הלא הם כפותים! כאשר היצר מיתם כלום הם יכולים לעמוד נגדו? כלל וכלל לא! הוא כפות בכבלי יצרו!" החובות הלככות אומר האדם, "בעבודת אלקיו או בעבודת יצרו" (חשבון הנפש ג' י"א). רק אנחנו, אומר החפץ חיים המשחמשים בכח הבחירה, הננו חפשיים. היצר מסית, ואנו נשארים חפשיים לקיים את רצונו של הקב"ה. לכאורה אין לדברים אלו הכנה, וכי קיום רצונו של הקב"ה אינו שעבוד? ואיך אנו קוראים לו חרות.

בפעם, הענין של "שעבוד", הוא המדרגה הכי עליונה. משה רבינו מתואר כ"עבד ד'" (במדבר י"ב, ז"ח), "כי עבד נאמן קראת לו". על בני ישראל נאמר, "עבדי הם" (ויקרא כ"ה, מ"ב). בהכנה שטחית, הרי זה היפך הענין של "חרות". הדיברה הראשונה: "אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ', ב). מתפרשת במפרשים כנתינת טעם. מכיון ש"הוצאתיך — מבית עבדים", יש כאן קנין עבדות כלפי הקב"ה. "לקונה עבדיו". ועל כן, "אנכי ד' אלקיך" — קבלת עול מלכות שמים. ספרי חכמה וספרי מוסר, ממשילים את העבדות אל הקב"ה, כעבד העובר ממוכר ללוקח, שחייב לשמוע לציוויו של האדון הלוקח. כן היא בעבודת אל הקב"ה, שקנה את ישראל ממצרים. אלא שענין זה של "שעבוד", שהיא המדרגה הנשגבה של ישראל, אינו מתיישב, לכאורה, עם הענין של "חרות" שאנו חוגגים בחג הפסח, "זמן חרותנו".

יש בו באדם כח רצון לחיות בן חורין. שורש העבירות כולם הוא בעצם ככח זה של בן חורין — ללא עול. לעומת רצון זה, עומד היסוד של קבלת עול. עול מלכות שמים, עול תורה. כח הטבעי, מתנגד לכל עול. ראוי הוא זמן זה להכין מהו, "חרותנו". התורה מצווה להכין, שהזמן הוא "זמן חרותנו". חז"ל מצווים להכין, כי התורה היא חירות, אל תקרי חרות אלא חירות" (עירובין ג"ד א').

שעבוד הגוף

מקורה של קושיא זו הוא בטעות. טעות בהשקפה על עצמנו. על ה"אני" שבאדם. רגילים לדבר על ה"אני", "אני" מדבר, "אני" עושה, "אני" הולך. מי הוא ה"אני" שבאדם?

ידוע שאדם מורכב משני כוחות. גשמי ורוחני כשם שהגשמיות היא מציאות, כן הרוחניות היא מציאות של חלק א' ממעל. יצירת האדם היא, איפוא, מה שהקב"ה הרכיב לשתי מציאויות אלו יחד. כוחותיו של אדם מתייחסים, חלקם אל המציאות הגשמית וחלקם אל הרוחנית של האדם. השאלה מה בין שעבוד לגשמיות לשעבוד לרוחניות, היא שאלתן של הכחות הגשמיים. כלפי ה"אני" הגשמי באמת שתיהן שעבוד במדה שוה.

עלינו לדעת, כי המציאות הרוחנית, חלק א' ממעל, היא שלא כמציאות הגשמית. אשר היא בריאה המקבלת חסד. בריאה עם תכונת של רצון לקבל. הרי המציאות הרוחנית היא כח הנותן. הנשמה היא חלק א' ממעל. ענין של התדמות להקב"ה. "מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון מה הוא חנון אף אתה חנון" (שבת קל"ג ב'). "קדושים תהיו — כי קדוש אני" (ויקרא י"ט, ב'). כל מציאות יוצרת כחות השואפות אל מקורן. זהו הכח של מה הוא — אף אתה. התכלית של ההרכבה, היא המדרגה בה גם הגוף הגשמי, זוכה לחזות במציאותן של הקב"ה. הגוף של אדם הראשון קודם החטא, היה מסוגל להגיע לדרגה זו בחיים. לאחר החטא, אי אפשר להגיע למדרגה זו, אלא על ידי מיתה. תכלית יצירת האדם היא, שהגוף יודרך ויתנתק, במדה שיהיה ראוי לחזות במציאותו של הקב"ה. ענין זה יובא על ידי כח הרוחני — הנשמה, כאשר הכח הרוחני יאיר בכחו את מחשבי הגוף. כאשר הנשמה שהיא זכה וצלולה תגהיר גם את הגוף, אז יזכה הגוף לחזות במציאותו של הקב"ה. כל זה הוא בנוגע לגוף. הנשמה בעצמה, רואה תמיד את מציאותו של הקב"ה, מכח מציאותה הרוחנית, השואפת אל מקורה הרוחני. גם כאשר אינה מתגברת על הגוף, שאינו חפץ לראות, ששואף אל מקורו הגשמי. הגוף הוא זה שנקרא "יש — מאין". שכן אצל הקב"ה הכל הוא נתינה ולא קבלה. הגוף הוא קבלה ולא נתינה. אצל נשמה קיים ענין של נתינה אל הגוף.

כלפי ה"אני" הגשמי, הרי לעולם הוא נמצא במצב של שעבוד. או למדותיו, או לנשמתו. כאשר מדברים על חרות, אין זה אמור כלפי הגוף. אדרבא, המדרגה הכי עליונה של הגוף, היא שעבוד, עבדות. כאשר מדברים על עבד ד', עבדות ד', וכו', כלפי גוף הדברים אמורים.

חרות הנשמה

אלא שבוה שונה החלק הרוחני שינוי גדול. שכל מצבה של הנשמה באדם, הוא בכחינה של "חבוש בבית האסורים". הנשמה הופכת למשועבדת אל הגוף שעבוד עצום. במדרשים מובאים ענינים נוראים, על הנשמה שאינה חפצה להכנס אל הגוף. היא איננה חפצה לצאת מעולם הנשמות — כמו שכתב בחובות הלככות (שער עבודת הא' פרק ב') שהנשמה היא ממקור העליון — ולהכנס לתוך מקום שאינו שלו, בתורת עבד. כשכחות הנשמה נדחקים ונכבשים תחת הגוף. וכל כמה שהגוף גדל ומתחזק, הנשמה נדחקת יותר. הנשמה היא, איפוא, בתוך גוף גשמי, במצב של שעבוד. הגוף עצמו הוא במצב של שעבוד. שעבוד לתאוות ולמדות כך שאין לו כל כח עצמי. הנשמה נמצאת שם מושלכת ומוסתרת, עד שאין רואים ואין יודעים אותה. הגוף רואה גשמיות, מדבר גשמיות, מדבר על סיכה ומסוכך, על טבע. הנשמה אינה יכולה להיפרד וחייבת להיגרר כעבד אחר הגוף, עם כל הבנותיו. הנשמה נמצאת איפוא בתוך הגוף, בחבושה בבית האסורים.

הכוונה ב"זמן חרותנו", הוא החרות של שעבוד הנשמה, כלפי הגוף נשאר השעבוד — שעבוד. הוא אינו אלא עובר משעבוד למשנהו. בלשון של גוף הוא עבד ד'. בלשון של נשמה — "זמן חרותנו". בשעה שהגוף הופך לעבד ד', מנעת הנשמה למצב של בן חורין. מצב שבו אין הנשמה רוצה לצאת מהגוף. כמו שמצינו אצל מרע"ה. כי אז הנשמה שולמת כאדון ובעל הכית על הגוף. זהו, "חרותנו".

לשונות אלו, לשון הגוף ולשון הנשמה, אסור להן שיתערבו. עירוב הלשונות יש בהן כדי להזיק בחיי התוכן של יציאת מצרים. הוא מרגיש שיש רצון של חרות. אליבא דאמת הוא שפה של נשמה. כשפה של גוף קוראים לה שעבוד, הגוף חפץ בשעבוד. תינוק חפץ באב שידריך אותו. צעירים חפצים במנהיגים מבוגרים. כל העולם חפץ בעלילים. הרצון לחרות, היא רצונה של נשמה. ענינו של היצר, הוא לשעבד את הנשמה, התיקון — שעבוד הגוף.

21

"בכל דור ודור, חייב אדם לראות עצמו, כאילו יצא ממצרים" (פסחים קמ"ו ב'). יש אומרים שיש כאן חיוב, "חייב". כיצד חיוב זה מתקיים? על ידי היציאה מטומאת מצרים, ממ"ט שערי טומאה, מתקיימים שני הענינים. מחד — שעבודו של הגוף הגשמי לעבודת ד'. "לקונה עבדיו". להמיר שעבוד לגשמיות לשעבוד להקב"ה. מאידך — "זמן חרותנו". חרותה של הנשמה, ממחבושה בבית האסורים.

כאשר מעיינים ב"ראשית חכמה" (שער האהבה) בענין גלות השכינה, רואים דברים נוראים. פלגי דמעות ראוי לשפוך על זה. על האדם לידע, שגלות השכינה לגבי העולם, היא גלות הנשמה לגבי האדם. מעשי האדם הם המה הגורמים לגלות השכינה. צערה של הנשמה אצל הגוף הוא נורא. משולה היא הנשמה אצל הגוף, לאחד שהיה רגיל בכל טוב, במאכלים טובים וכו' ומשליכים אותו לבית סוהר חשוך, שגם אפשרות לישיבה אין בו. צערו של זה הוא איום ועדיין אין זה אלא צער גשמי, צערה של הנשמה, כשהיא אסורה במ"ט שערי טומאה, כשהיא נמצאת בגוף שנתגשם כל כך, בגוף שאינו רואה שום רוחניות, הוא פי כמה. הנם של "זמן חרותנו" היא שחרורה של הנשמה מבית סוהר חשוך זה. הנשמה נהפכה לבת חורין. אותה שעה הופך הגוף

להיות משועבד לעבודת ד'. עבודת האדם בזמן של יציאת מצרים היא תחילה ההתכוננות במחשבה, ולאחריה הביצוע למעשה בענין זה, הענין של יציאת מצרים.

עלינו לשאוף ולהתפלל לקב"ה, שיוציאנו — את הנשמה — לחרות ולשעבד את הגוף לעבודתו ית'. מתוך גישה זו צריך להגיע לליל הסדר — הזמן של יציאת מצרים. רק מתוך מצב זה, אפשר להתקדם לקראת הזמן של קבלת תורה. שהרי קבלת גופה של עבדות, קודמת לקבלת מעשי עבדות. רק כאשר הגוף יזדכך ויהפך למציאות של עבד, יהיה ראוי להטיל עליו מעשים של עבד.

הלקה

הגדה של פסח והלבוב

ריט

בהגדה של פסח פדות יעקב (גד) בקאפוטט (קצ"ה) להגאון רבי יעקב מאמשיטלאוו זלה"ה (הובא ממנו חשוכה בשו"ת לבעל התניא ז"ע והנספח סוף ש"ע הרב ע"ש) מבאר הדברים לפי סדר שנות האדם, והמלחמה

שיש בין הנפש להגוף, ועל זה מרמז כל החרוזים של חד גדיא, כאשר נבאר דבריו בעו"ה, והוא שייך לעבודת לילה זו, שעיקרה הוא חירות הנפש ממאסר הגוף, שזה תכלית כל יציאת מצרים.

האדם מורכב מנפש וגוף, הנפש הוא הנשמה הקדושה שיש לכל איש ישראל חלק אלקי ממעל, הנפש רוצה להיות דבוק בהבורא ית"ש כי הוא שורשה ומקורה, כדכתיב (בראשית ב. 1) ויפח באפיו נשמת חיים, ואמרו חז"ל מאן דנפח מדיליה קאנפח, ויש לו גוף המושך לגשמיות ולעסוק בענינים גשמיים. נפש האדם מכונה בשם גדי נע"י ספר אורח לחיים לבעל כלי יקר בדרוש לפסח שהגדי מרמו על עסקי הנפש, והנפש יש לה טבע של הגדי להיות בהכנעה, והנפש בטבעה נכנע לה. גדיא בגימטריא ח"י, כי הנפש הוא עצם חיות האמיתי של האדם. וכלליות המעלה של האדם מצד עבודת הנפש הוא בב' ענינים שהם אהבה ויראה, וזה חד גדיא חד גדיא, וקאי על בני ישראל שהם חד גדיא, וכפל הענין כי מרמו על ב' הכוחות החיים של בני ישראל, אהבה ויראה.

דובין אבא, אבא הוא הקב"ה כמוש"כ בתורה הק' כי בני ישראל הם בני למקום כדכתיב (דברים יד. א) בנים אתם לה' אלוקים, וכתיב (מלאכי א. 1) ואם אב אני איה כבודי, וזבין אבא הכונה שהקב"ה קנה את בני ישראל להיות מיוחדים לו, בתרי זויי בב' אותות שיש בכל ישראל בכל עת, היינו אות ברית מילה ואות התפלין ואות שבת, והאותות האלו נקראים זויי, שעל ידיהם זויים מחיי החומר לחיי הנפש נע"י במדבר"ר כב, ז: למה נקראו שמם זויים על שם שזויים מזה

חד גדיא

וגותנין לזה. וכל אות מרמוז באות י', שהוא הנקודה שנטוע באיש ישראל, וזו עולה בגימטריא יו"ד, כי האותות הם תרי יו"ד שיש בכל איש ישראל, בתרי זויי, מרמוז כי כל אלו מהאותות יש להם ב' חלקים, מילה ופריעה, זכור ושמונ, תפלין של יד תפלין של ראש. ומסיימים חד גדיא חד גדיא, הוא החיות הנשמה שיש לכל איש ישראל ע"י תורה ותפלה. הרי יש בישראל ד' כוחות של חיות אהבה יראה תורה תפלה, וזה הכונה חד גדיא חד גדיא ד' פעמים.

ויש להוסיף לבאר הענין עפ"י התורת אמת להרה"ק רבי לייב איגר מלובלין ז"ע שתרי זויי הכונה ב' אופנים שהאדם זו עצמו, הוא זו ע"י סור מרע, וזו ע"י עשה טוב, זו מהרע וזו לקרב עצמו לטוב [וכ"פ גדיא שבגימטריא חי, כדאי' בשפת אמת חי חי הוא יודוך, דקאי על ברית הלשון וברית המעור, וי"ל שהם בכחינת סור מרע ועשה טוב]. מילה הוא הסרת הערלה ופריעה הוא התגלות הטוב, שמור בשבת הוא סור מרע, וזכור הוא עשה טוב, תפלין של יד הוא לקשר הגוף ולמנוע אותו מרע, ותשי"ר הוא להאיר אור הנשמה, הרי כי כל האותות האלו הם תרי זויי, יש להם הכח להזיז האדם מהרע, ולקרבו לצד הטוב.

ועכשיו נבא לפרש החרוזים לפי סדר שנות האדם והנסיגות שיש לו.

ואתא שונרא ואכלה לגדיא. שונרא הוא רמז לגוף, דאמרו חז"ל (הוריות יג.) על החתול שאינו מכיר את בעליו נע"י מש"כ בכך יהודיע שם, וכן הגוף אינו מכיר את הבעלים שלו, היינו קונו שהוא הבורא עולם, ואתא שונרא היינו הגוף ואכל לגדיא היינו הנפש כנ"ל, כי בשנות הילדות מאז שנולד האדם, הוא עוסק בגשמיות, אוכל ושותה, ועי"ז הגוף שולט על הנפש, והרגילות בעניני הגוף מושך את האדם למטה. ויש להוסיף כי גדי יש לו הכח לקפוץ [כדאי' בב"ק (כא.) הכלב והגדי שקפצו], והוא רמז להנשמה שרוצה לקפוץ למעלה, היפך מהגוף של האדם המושך אותו למטה למטה.

וחזורים לומר דובין אבא וכו', כי אומרים כי גם בעת הזאת אשר הגוף מתגבר על הנפש, עדיין נפש ישראל מיוחדת לה, ואדרבה או היא מתגברת ביותר, ללחום נגד השפעת הגוף הרוצה להמשיכה למטה.

ואתא כלבא ונשך לשונרא. הכלב הוא היצר הרע של דברים האסורים הנמשל לכלב המנבח, וזה היצר מתחבר אל הגוף הנמשך אחר החומריות, ושניהם ביחד מתגברים על הנפש להמשיכה למטה. ויש לפרש לפ"ז ונשך מלשון חיבור, כענין ככרות נושכות (ע"י פסחים מח. א.) ואף שהאדם נולד עם היצר הרע, אבל אינו יכול להמשיכו אל הדברים האסורים עד שהוא נתגדל קצת יותר, ואכל לגדיא בכח זהו. ומסיימים עוה"פ דובין לאבא

כנ"ל שסוכ"ס מתגבר הנפש על כל הנסיגות.

ואתא חוטרא והכה לכלבא. חוטרא הוא השכט מוסר המכניע את הגוף, ומכניע את הכלב אשר רוצה להמשיך את האדם לרע, וע"י מוסר האדם מכניע את הגוף שיהיה נכנע אל הנשמה. חילוק הגימטריא בין גוף לנשמה הוא מוסר, כי ע"י השכט מוסר הוא מכניע את הגוף, וגם חלקי הרע הבא מהיצה"ר.

ואתא נורא ושרף לחוטרא. נורא הוא היצר הרע, כמאמר חז"ל (קידושין רב.) נורא כי עמרם, והוא היצה"ר של תאוה הבורע כאש כלב האדם, וע"י התגברות התאוה שבא בימי הבחורות של האדם, הרי זה שורף השכט מוסר, ואינו ניכר כלל כאילו נשרף לגמרי, וע"י היצר של תאוה נתעורר הכלב והשונרא, כי שנאה תעורר מדנים (משלי י. יב.) ונראה כאילו לא הכניע את הרע מעולם.

ואתא מיא וכבה לנורא. היא התורה הנמשל למים כמו שאמרו חז"ל (תע"ז, ט.) שיש בכוחו לבטל כח התאווה שיש באדם, כמו שאמרו חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, וכן אמרו משכחו לבית המדרש, וזה קאי על יצר של תאוה שנקרא בשם מנוול, והעצה לזה הוא להחליף התאוה בחשק התורה, וזה מה שתורה נמשל למים, שמורה על חשק התורה והצמאות לתורה. וע"י

התורה נתעורר החוטרא שהכה לכלבא, היינו ע"י התורה שמבטל אש היצה"ר, נתעורר עוה"פ כח השבט מוסר להכניע אתהגוף המושך רח"ל למטה.

ואתא תורא ושתי למיא. שור מרמו על גאווה כמו שאמרו חז"ל (שמו"ד, כג.) גאה שבכהמות השור, ומרמו על היצר הרע של גאווה שבא דייקא ע"י לימוד התורה, כי הוא מתנשא ע"י שלמד תורה הרבה כמו שדרשו חז"ל (עיינאין נד.) על הפסוק (במדבר כ"א, ט) ומבמות הגיא, ועי"ז הוא אובד זכות של לימוד התורה, וגאווה הוא מוזק כמו השור המזיק, וגורם היזק לכל התורה, וחזור אש התאוה כאילו לא נכבה רח"ל.

ואתא השוחט ושחט לתורא. זה הוא האיש המתכוונן בשפלות האדם, ורואה כי באמת אין מה להתגאות בעולם כלל, ורואה גנות הגאווה, וזוהו הוא זוכח את יצרו ומכניע כח הגאווה, וזה הכונה שוחט לתורא היינו לגיאנות שהוא המוזיק לכל התורה שלמד. וזוהו חזרו המים

למקומם ובכן חוזר גם החוטרא למקומו, וזוהו מתגבר הנפש.

ואתא מלאך המות ושחט לשוחט. הכונה לומר שאעפ"כ בכוא עתו יבא המלאך המות, לפי שלא נתמרק הזוהמא לגמרי, ויש עדיין מה שיכול המלאך המות לשלוט ולבטל השוחט וממילא מתגברים חלקים הרעים שבאדם לאחור פטירתו, עד שיבא זמן תיקון העולם ויבולע המות לנצח, אז יבא הקב"ה בכבודו בעצמו ויתבער הרע ויקומו המתים כי יתמרק כל הרע שבגופם, ואז תאיר הנפש בשלימותה ביחד עם הגוף.

ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות, ואז ישובו כל התיקונים אל מקומם, ויתבער הרע ויתקיים ובלע המות לנצח, ואז תאיר הנפש יחד עם הגוף, שיתקיים במה"ב. וזה הוא באמת תכלית כל יציאת מצרים, שהוא שורש כל הגאולות, שיתגלה התיקון השלם בגאולה השלימה. וזה הוא סיום עבודת הסדר להגיע אל הגאולה העתידה במהרה בימינו.

אמנם נראה לי כעת, שתקנו את נרות מה נשתנה משום טעם הלכתי. כי אם חל ליל הפסח בליל שבת, היו להם חששות, אם מותר לקרות את ההגדה לאור הנרות שלהם משום שמא יטה ושמא ימחוט, עיין "ספר המנהגים" לר"י מטירנוי וההערות שם (בסדר ליל פסח). ושם התיר בנר של שעה (ספר המנהגים נדפס עם הרבה סידורים והיו בקיאים בו אפילו עמי הארץ). ועיין משנה ברורה, הלכות שבת, ריש סימן ע"ה, שהעלה שרק הנרות הטובים שלנו, שקורין סטארין מותר לקרות לפנייהם לכולי עלמא שלא שייך שמא יטה, ונראה שהחזיקו שאין שייך חשש שמא יטה בנרות ספירמאזעט. ומשום כבוד הפסח ומשום לא פלוג נהגו בנרות אלו לילי הפסח אף אם חלו בחול.

6 MY PRAYER

R. ofindel.

Our soul is "truly a part of G-dliness," and it therefore longs to be reunited with, and reabsorbed in, G-dliness; just as a small flame when it is put close to a larger flame is absorbed into the larger flame. We may not be aware of this longing, but it is there

nevertheless. Our soul has, in fact, been called the "candle of G-d."¹³ The flame of a candle is restless, striving upwards, to break away, as it were, from the wick and body of the candle; for such is the nature of fire—to strive upwards. Our soul, too, strives upwards, like the flame of the candle. Such is its nature, whether we are conscious of it, or not. This is also one of the reasons why a Jew naturally sways while praying. For prayer is the means whereby we attach ourselves to G-d, with a soulful attachment of "spirit to spirit," and in doing so our soul, as it were, flutters and soars upward, to be united with G-d.¹⁴

כוסו של אליהו הנביא ומנהגיו

מנהג אבותינו בידינו ה' אברהם אבינו

לא יהיה הכוס פגום, ואם ישאר איזה דבר משתייתו יזהר להריק אותו הנשאר אל הקנקן דמוזג ממנו ואח"כ יחזור וימלא הכוס למען שלא יהיה הכוס פגום, ויעשה כן בכל ארבעה כוסות בכל פעם כשימוגם, ויש סומכין על החוסי לבדה מה שמוסיפין למוזג בו בכל פעם, דרשות מהרי"ל ז"ל.

ויראה שזוהו המנהג שראיתי לקצת אשכנזים, להניח בשולחן כוס אחד ריקן חוץ מן הכוסות הצריכין למסובין בשולחן, להריק כל הנשאר מכוסות המסובין שם וקורין אותו כוס של אליהו הנביא זכור לטוב, והנהני המנהג הזה וכן אני נוהג, ומשוייף הכוסות הללו הניתנין בתוך הכוס הזה אני שותה בתוך הסעודה.

מה נשתנה ליכט ג. יש נוהגים להדליק נרות גדולים מהרגיל "מה נשתנה ליכט"ה. הלכות הדלקות נרות וברכותיה עי"י לעיל פרק י"ד.

ה. בתשו' מהר"י אסאד יו"ד סי' ק"ע. בא"ד: מצוה עלינו להרבות נרות לכבוד יום טוב וגם אז"ל במדש אותו לילה נחיר היה כיום ורובו נרות הוא זכר לאותו נס וכו'. בני יששכר מאמר חודש ניסן מאמר ה' אות כ"א: נהגו בתפוצות ישראל לעשות נר מיוחד לסדר ליל פסח וקורין אותו נר מה נשתנה (בלי"א מה נשתנה ליכט) וטעמא בעי כי לא דבר ריק הוא מנהג ישראל תורה היא, והנראה לומר עפ"י מש"כ הרב המקובל הגדול בעל ברכ"ע

(א) נהגו בתפוצות ישראל לעשות נר מיוחד לסדר ליל פסח, וקורין אותו "נר מה-נשתנה" (מה-נשתנה ליכט). וטעמא... כי לא דבר ריק הוא, מנהג ישראל תורה... והוא נותן טעם על דרך הנסתר (מובא גם בספר המטעמים). והרב ד"ר שמחה באמברגר ("ידע עם" חוברת ט' עמ' 3, אות ד') נותן טעם, שזוהו מפני הענינים שחוזרים על הפתחים ועל ידי הנר רואים ומכירים באיזה בית עורכים סדר. ואין הדברים נראים לנו, כי כבר שמענו מפי בעל הכלבו וכן ראינו בעינינו, כי מעולם לא יצא עני בישראל בליל הפסח לחפש בית שיש בו סדר. אבל הטעם הוא פשוט. בליל הסדר שמאריכים בו בהגדה ובסעודה, בפיוטים ובי-שירה היו צריכים לנר מיוחד די גדול שישפיק להם לגמור את הסדר בהתנהלם לאיטם כדרך בני מלכים, ובזוודאי גם עשו הידורים בנר שכזה, וקראו לנר זה "נר של מה נשתנה", כי "מה נשתנה" הוא תחילת ההגדה, שהרי פיסקת "הא לחמא" היא רק להומין כל דכפין ודצריך (חיד"א, דבש לפי, עמ' 149, תרפ"ט).

בכל אופן, "נרות מה נשתנה" של ספירמאזעט היו נרות שרים ומלכים שלאות חרות האירו את שולחנות הסדר. מה זה "ספירמאזעט" איני יודע. המילונים אשר ברשותי אומרים איך-בי, ואני מחכה לאיזה עתי-קיימין שאולי עוד יזכור את נרות המלכים שבימים עברו.

ומסיים: "ולתכלית מ"ש ה"ה בעל כנה"ג ז"ל נוהג אני בשנים אך לא ליחס על הכוס הריקם מלא שיריים שמו של אליהו ז"ל". ואם כן לפנינו גירסא נוספת של מנהג כוסו של אליהו הממוג בין מנהג אשכנז למנהג ספרד, יש כוסו של אליהו וכוס של שיריים. וכן העתיק בסוף ספרו שו"ת 'שתי הלחם'.

באותו דור מצינו את המנהג מוזכר בדברי פוסקים אשכנזים. ב"ח יעקב⁹ שה"י רבה של ורמייזא כתב: "ונוהגין באלו המדינות למוזג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא". וכך כותב בן דורו ועירו בעל ה'חיות יאיר' בהגהותיו לספר 'מנהגי ורמייזא לר"י שמש'¹⁰: "והשוטפין הכוסות, אחד יותר ממנין המסובין... וקורין הכוס ההוא כוס של אליהו". ובסידור הר"י עמדין¹¹ כותב: "מכינין כוס גדול וקורין אותו כוס של אליהו הנביא"¹².

ואילו על קיומו הספרדי, כותב הגאון ר' חיים פאלאגי בספרו 'מועד לכל חי'¹³. [בנוסף לאמור ציוני, שלכאורה קיים מקור אשכנזי אחר שבו נזכר מנהג זה. בהגדת מהר"ל 'דברי נגידים'¹⁴ מובא מנהג זה וטעמו:

"...וגם למוזג לכבודו (של אליהו) כוס מיוחד כוס ישועה של הגאולה העתידה. הכל כדי לפרסם בפני בני ביתו ולהודיעם שהגאולה שלימה תלויה בביאת אליהו הנביא מקודם לכשר הגאולה, והתגלות אליהו הנביא תהיה האות על ביאת הגואל צדק...".

רבי משה חאגיז, שכנראה ראה ושמע על המנהג ומקורו מכני אשכנז, נותן טעם משלו:

"יש לו שורש למטה וענף עץ אבות למעלה... א"כ הכא זכינו לקיים מנהגן של ישראל לביל פסח להכין לו כסא דמהמנותא ומטה ושולחן ערוך שבו ישראל מקיימים את הפסח... ודאי להגיד שבחן של ישראל ולהזכיר לפני הקב"ה שקיימו מה שקיבלו במצות הפסח התלויה במילה, אך כאן ספק כי בא יבוא ברכה אליהו הנביא ז"ל בכל בתי ישראל לראות קיום המצוה אחת שהוא שתיים, פסח ומילה, שהם מקיימים, ויעלה לנו השמימה להמליץ בעד כלל ופרט למהר ולהחיש גאולתם ופדיון נפשם בגאולה האחרונה".

למרות השוני בטעמים, הרי הצד השווה ביניהם, ששניהם תלויים בביאת אליהו לביל זה, אם אליהו כמבשר הגאולה או אליהו כמלאך הברית.

על מסורת אשכנזית זו ניתן ללמוד גם מדברי החות יאיר, שגם מנמק את המנהג ברוח זו, והרי בעל החוות יאיר, כדרכו, בוודאי מדבר על מסורות אשכנזיות עתיקות בנידון. בהגהות החוות יאיר שהבאנו לעיל, מזכיר שני טעמים למנהג: "ישוטפים הכוסות אחד יותר ממנין המסובין, והטעם לפי שקורא כל דכפין ייחי ויכול, לכן הוא מכין כוס אחד לאורח שיבא, וקורין הכוס ההוא כוס של אליהו הנביא, [א] שעל אורח זה אנו מצפין¹⁷. [ב] גם המזיקין בורחין כשמזכירין משמו של אליהו הנביא".

הרי שמסורת היא באשכנז על ביאת אליהו לביל פסח. אולם שונה טעמו של מהר"ם חאגיז שמתכוון לגילוי אליהו מיוחד לביל הסדר כמו הופעותיו בכרית מילה, מהטעם של מהר"ז כינא והחות יאיר, המדבר על אמונה בביאת אליהו לפני הגאולה. ואכן מצינו רמז במדרש למסורה זו. ב'חזרה שלמה' פרשת בא¹⁸ מביא משמות רבה¹⁹: "ליל שמורים הוא שבו עשה גאולה לצדיקים כשם שעשה גאולה לישראל כשיצאו מצרים, ובו הציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, ובו הציל לרניאל, ובו המשחית ואלהיו מתגלים' שנאמר אמר שומר אתא בקר וגם לילה"²⁰.

טעם זה לפי הטעמתו של מהר"ם חאגיז מבואר גם בהרכבה ספרי חסידות בצורות שונות, ומכאן המסורת הידועה שאליהו הנביא בא לכל בית יהודי לביל הסדר, ולכבודו מוזגים עוד כוס כדי שגם אליהו זכור לטוב יהיה לו כוס יין²¹.

רבי משה חאגיז עצמו נותן שם טעם אחר למנהג:

"והמנהג הנכון שראיתי עיקר הואיל וארבעה כסי דהאי לילא ארבעה גאולות קרינן להו וארבע גאולות נינהו, ראוי ונכון להכין כוס זה בשם אליהו כי הוא מבשר את הגאולה האחרונה".

מעין טעם זה כתבו הרבה אחרונים, משום דחכמינו ז"ל תקנו ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה שהם "והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתיו", ובאמת כתוב שם בפרשה עוד לשון של גאולה והוא "והבאתי אתכם אל הארץ וגו'", אלא דזה קאי על הגאולה העתידה כשיבוא אליהו, ולכן מחזיקין כוס גדול וקורין אותו כוסו של אליהו²².

קצו. אוצר המדרשים / 400 מי יודע?

כל הלכה המטלת בספק, עתיד אליהו הנביא לבררה. על פו, במקרה של ספק בהלכה אנו מקריזים: תיקון (תשבי יתרו קשיית ובעיות). ומאחר שבענין הכוס המישיית נחלקו רבותינו אם צריך לשתותה (עיינו פסחים קי"ח א' ובטור סי' תפ"א), אנו מוזהרים כוס זו ומכניס אותה בשם "כוס של אליהו", לומר שאליהו הנביא יתיר את הספק אם תיבם לשתותה או לא.

42 מה ג"א - בה - סוף
(כ) ויאמר ה' הן האדם היה כאחד ממנו. ר"ל שאם לא היה האדם אוכל מעץ הדעת היה האדם נשאר מחולק משני חלקים. חלק אחד הוא נשמתו הרוחנית. וחלק השני הוא גופו החמרי, שכבר בארנו שקודם חטא אדה"ר לא המונו בהרכבה מזוגית רק שוכנים זה אצל זה בהרכבה שכנית, והיתה נפשו יכולה להתפשט מגופו בכל פעם. כמדרגת משה ואליהו ע"ה, ועתה אחרי החטא נמונו בהרכבה מזוגית והיה האדם אחר עו שכלל האדם היה כאחד משני חלקיו, ויש הבדל בין אחד ממנו בסגו"ל

43 סוף אליהו - סוף
כעין פשרה בין שני הפירושים, זה של רד"ק וזה של רלב"ג, מוצעת בתשובת חת"ם סופר (שו"ת חת"ם סופר ליקוטי שו"ת חלק ו סי' צח):

... האמת יורה דרכו, כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מי' טפחים, אך נפרדה נשמתו מגופו שם (- זה דברי רד"ק), והנשמה עולה ומשמש למעלה בין מלאכי השרת, וגופו נתדקדק (- נעשה דק) ושורה בגן עדן התחתון בעולם הזה. וביום הבשורה, במהרה בימינו, תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלו, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל... וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעולם הזה מלוכש בגופו חז. אך כשמתגלה בנשמתו, כמו ביום המילה (- כשמכניס לו 'כסא של אליהו'), אז איננו מחוייב במצוות, "במתים חפשי" כתיב...⁷ וכשמתגלה על אופן זה, הרי הוא מלאך,⁸ אף על פי שלומד תורה ומגלה דינים, אין לקבוע הלכה על פי דבריו, דהוה ליה כמו חלום ורוח נבואה ו'אין משגיחין בבת קול'.⁹ אך כשמתגלה בלבוש גופו, הרי הוא מגדולי חכמי ישראל,¹⁰ ו'תשבי יתרו קושיות ובעיות'...¹¹

44 The Cimetaries Haggadah - R. Sender
Rav Menachem Mendel of Kotzk said that people make a mistake if they believe that the prophet Elijah comes in through the door. Rather he must enter through our hearts and souls. A story is told of a man who came to the Maggid of

תורת ר' שלום
* העולם נוהג לייחס חשיבות מרובה לפתיחת הדלת לאליהו הנביא. כל אחר בסתר לבו חושב: אולי אפילו אזכה לראותו לרגע קט...

* אבל האם זהו העיקר? לא, ההיפך: זה חידוש שאפילו זה ראה פניו בחלום - אש"ו, אבל העיקר הוא לשמוע מה אומר אליהו הנביא, לשמוע את דבריו לימוד בספר 'תנא דבי אליהו' עולה, אפוא, על זכיה בגילוי אליהו!... נורא!

רבי ירוחם פישל פעולא כתב עוד טעם, ע"פ מאי דאמרי' בפסיקתא רבתי³¹: פתח רבי נתנחומא, ובנביא העלה ה' את בני ישראל ממצרים ובנביא נשמר, ובנביא העלה

ה' את בני ישראל ממצרים, זה משה, ובנביא נשמר, זה אליהו, אתה מוצא שני נביאים עמדו להם לישראל משכטו של לוי, משה ראשון ואליהו אחרון גואלין את ישראל בשליחות עיי"ש, נמצא ע"פ זה שתי מיני גאולות זלע"ז עשה ה'... ולכן אחר שמסדרין סיפור יציאת מצרים שהוא גאולת משה על ד' כוסות, מרמזין שכן נזכה לסדר סיפור גאולת אליהו על ד' כוסות, ולזה קודם שממלאין כוס רביעי של גאולת משה ממלאין קודם כוס ראשון של גאולת אליהו, להסמין גאולה לגאולה ולומר שאנו מאמינים ובטוחים כ"כ בגאולת אליהו... וכבר מלאנו כוס ראשון של גאולת אליהו, אבל אין שותין כוס זה, דבאמת אכתי לא מטי וימניה.

עיקר הנקודה של ליל פסח הוא בכוחו של אליהו, וכדאי אתה בהגדת צמח מנחם בשם הרבי רבי בונם זי"ע שכל ההגדה נכתב ע"י אליהו הנביא, ואלהיו הנביא בא לסדר, כי כח בני ישראל להטהר בליל פסח הוא בכוחו של אליהו, * אליהו הוא המעיד על קדושת כל נפש מישראל, הוא מלאך הברית המעיד כי עמך כולם צדיקים, כדאי אתה בזה"ק (ח"א) מאן דאתגזיר איקרי צדיק, ובליל פסח מגלה זה הקדושה בכל נפש ישראל ונותן לו הכח לדלג ולגלות נקודת הקדושה ולהגאל אפילו כשעומד בחור.

היין הוא החשוב שבכל המשקים, כידוע שהוא העולה על שולחן מלכים; וקובע ברכה לעצמו וברכתו מעולה משל הענב שממנו הוא יצא, שלא כבכל שאר המשקים היוצאים מן הפירות שאדרבה יורדים דרגה לברך עליהם "שהכל נהיה מדברנו", והטעם הוא משום

שעיקר פרי הגפן הוא לא הענב אלא היין שהוא מזין את הגוף וסועד ומשמח את הלב, ככתוב ויין ישמח לבב אנוש.

ומעלתו מגיעה עוד לעלות על מזבח השי"ת בנסכים. ואמרו חכמינו ז"ל: "אין אומרים שירה אלא על היין" כלומר שבכל אכילות המזבח כזריקת דמים והקטרת אימורים וניסוח המים, לא אומרים הלויים שירה להשי"ת בבית המקדש אלא על ניסוח היין בלבד, והדין הזה למדוהו מן הפסוק: ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המ ש מ ח א ל ק י ש ואנשים" הרי שהשמחה של הקבי"ה בעבודת האדם המתבטאת בשירת הלויים, שייכת ליין בפרט.

ה32ה פסח-נכח-שיר

47a ב. בעת אמירת "שפוך חמתך" נוהגים לפתוח את הדלת, כדי לזכור ולהראות שהלילה הוא ליל שימורים, ואין אנו יראים משום דבר (מ"א שם ס"א, ומ"ב ס"ק ו). יש נוהגים לעמוד בעת פתיחת הדלת, ולומר: "ברוך הבא", כדי לחזק את האמונה בכך שיבוא אליהו לבשרנו על הגאולה (ערוך השולחן שם ס"א).

ס"ג ההגדה

ברם, איתא בספד"ק (נועם אלימלך ועוד), שכשיש לאדם השגה ואמונה הרי זה אור, אלא שצריך מעשה כדי שיהא כלי קיבול לקבלת האור, והכלי הזה שהוא המעשה בפועל, פועל את פעולתו גם בנפש. אף כאן, בכואנו בליל התקדש חג הגאולה, להתבונן באמונה הגדולה המלוה את עם בני ישראל בכל תלאות מסעותיו, עלינו מיד לעשות כלי לאור האמונה, ועושים אנו זאת בדוגמת הכוס ופתיחת הדלת.

ובמשנה ברורה (שם, ס"ק י) הוסיף עוד: ונוהגין באלו מדינות למוזג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא, לרמוז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו ה' יתברך ממצרים, הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לבשרנו ויש להביא לשם מה צריך לעשות פעולות הללו, של מויגת כוס של אליהו ופתיחת הדלת, ולמה לא די באמונה עצמה שיבואו אליהו המבשר ומשיח הגואל במהרה בימינו.

נפתחין הדלת. מנהג בית הרב: (כשחל בחול לוקחים מנורת נרות דולקים (ו)הולכים לפתוח כל הדלתות שבין החור, שבו עורכים הסדר ורה"ר (או החצר), ואומרים שפוך - השלוחים אומרים אותו אצל הדלת. קרה ואדמו"ר בעצמו, בלויית א' מבני ביתו, הלך לפתוח הדלת ואז גם הוא אמר שפוך חמתך גוי אצל הדלת - בחזירת השלוחים מתחילין לא לנו.

51

In a small way, there is a bit of Eliyahu inside each and every one of us. Whenever a person is the bearer of good news, he becomes a mevaser tov, one who proclaims good tidings, heralding redemption and salvation for those in need.

"HaRachaman Hu yishlach lanu es Eliyahu HaNavi zachur

פתיחת הדלת

שהקב"ה פותח הדלתות והשערים לכל אחד ואחד מישראל, וכל אחד יכול להגיע למדרגות גבוהות בליל פסח, ולהיכנס בשערים דרך דילוג שלא בהדרגה.

יש לפרש ע"פ מה שאמרו חז"ל (ויקרא לה) כל מה שהקב"ה גוזר על ישראל הוא מקיימה תחילה, וזוהו שמנהג ישראל לפתוח הדלת בליל פסח, אנו רואים

53

From Lindag & Freiberg to Tross

The Cup of Elijah

Whereas each participant in the Seder drinks from his own cup, the cup of Elijah is traditionally a large chalice, and many have the custom that it is shared by all.

Once the cup of Elijah is filled to the brim, the door of the house is thrown open, perhaps to symbolize our inviting the spirit of the prophet who is to be the harbinger of the ultimate Redemption. Tradition has it that Elijah drinks from this cup, whose contents is then distributed among all Seder participants.

*Our individual cups of life may differ, some being more fortunate, some less so. If we remain totally distinct, we are not bringing ourselves closer to the ultimate Redemption. When we drink of a single cup, sharing with each other both the joys and sorrows of life, rejoicing in each other's moments of happiness and strengthening one another in moments of distress, we are then bringing ourselves and all mankind nearer to the Redemption of mankind.

52 ה32ה הלכות והלכות

בעל הבית מוזג כוס של אליהו

כא. כוס של אליהו הנביא, יש נוהגים שבעל הבית מוזגו בעצמו.

החלוקת הכוס

כב. יש שנהגו שמכוסו של אליהו הנביא היו מחלקים לתוך כוסות של כל אחד מהמסובין. ויש שהיו מקדשין עליו ביום טוב שחרית. יש נוהגין לשומרו.

לד. תגדה חקל יצחק שאחר שפך חמתך מוזג לו כוס רביעי ורבינו שפך מעט מכוס של אליהו לכוס כל אחד מב"ב.

הרח"ו בעמ"ח באר יהודה שכוס של אליהו עומד על השולחן רק במשך אמירת שפוך חמתך וגו' ואחר כך שופכין את כל הכוס לתוך כוסות המסובים. מביאו בס' ויגד משה סי' ל' ס"ק ה'. ועיי"ע הערה הבאה מהמנהג לשפוך קצת מהכוס. וכן נוהג אדמו"ר שליט"א.

לו. מנהגי חתם סופר סי' י' הגה אות ז' שמביא מליקוטי חבר בן חיים שהיה נוהג להניח כוס של אליהו מכוסה כל הלילה על השולחן, ובשחרית לקחו לקידוש היום על דרך שאמרו חכמינו ז"ל הואיל ואתעביד ביה חזא מצוה ליתעביד בה מצוה אחרת. וסיים בהגהות הג"ל שבלי ספק שראה מרבו החתם סופר זצ"ל לעשות כן.

בס' ויגד משה סי' ל' מביאו וכתב מקור המנהג משער הכוונות דף ע"ב מנהג ארז"ל להניח כוס קידוש וברכת המזון וכל שהוא טיפת יין בכוס כדי להשאיר שם ברכת ליל שבת בסוד אסיק שמן הנזכר באלישע וכו'.

ומביא עוד שם מנהג שאחר אמירת שפוך חמתך שופכין קצת מכוס של אליהו לכוסו ולכוסות המסובין וממלאין כוס של אליהו שוב בחזרה ונשאר כך עד מחר. ומביא טעם לשבח לזה.